

MIF POETIKASIGA NAZAR

Sadiyeva Nodirabonu Xikmatillo qizi

Zulfiya nomidagi Davlat Mukofoti sovrindori.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti Universiteti.

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14225845>

Annotatsiya. Mif qadimgi odamning borliq haqidagi ibtidoiy tasavvurlari majmui bo'lib, koinotning yaratilishi, inson, o'simliklar va hayvonot dunyosining vujudga kelishi, samoviy jismlarning paydo bo'lishi, tabiiy hodisalarning sabablari va mohiyati, afsonaviy qahramonlar, ma'budlar va ilohlar to'g'risidagi e'tiqodiy qarashlarni o'z ichiga olgan. Ushbu maqolada mif poetikasiga oid ilmiy qarashlar, tasavvurlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Mif, poetika, metod, tarix, afsona, she'riyat.

A LOOK AT THE POETICS OF MYTH

Abstract. A myth is a set of ancient people's primitive ideas about existence, the creation of the universe, the emergence of man, plants and animals, the appearance of heavenly bodies, the causes and essence of natural phenomena, mythical heroes, gods and goddesses. contains religious views about. In this article, the scientific views and imaginations related to the poetics of myth are considered.

Key words: Myth, poetics, method, history, legend, poetry.

ВЗГЛЯД НА ПОЭТИКУ МИФА

Аннотация. Миф – это совокупность первобытных представлений древних людей о существовании, в том числе о сотворении Вселенной, создании человека, растений и животных, появлении небесных светил, причинах и сущности явлений природы, легендарных героях, богах и т. д. богинь содержит религиозные представления о богинях. В данной статье рассматриваются научные взгляды и представления, связанные с поэтикой мифа.

Ключевые слова: Миф, поэтика, метод, история, легенда, поэзия.

Hali o'zini tabiatdan ajratib olmagan qadimgi odam o'z atrofidagi moddiy mavjudlikning paydo bo'lish sabablarini mifologik tasavvurlar vositasida izohlashga, tushuntirishga harakat qilgan.

Mif qadimgi odamning voqelikka bo'lgan ongsiz hissiy munosabati ifodasi bo'lib, tabiat va jamiyat hayotining turli qirralari mohiyatini tushuntiruvchi eng qadimgi tasavvurlar silsilasidir.

Mifologik tasavvurlar muayyan voqelik mohiyatini xayoliy uydirma vositasida izohlasada, mif yaratilgan va ommalashgan joyida o'z ijodkori va ijrochilari tomonidan haqiqatda bo'lib o'tgan voqealar bayoni sifatida qabul qilingan.

Ma'lumki, qadimgi odamning tabiatni tushunishi va voqelikni idrok etishi g'oyat murakkab tafakkur hodisasi hisoblanadi. Ajdodlarimiz o'zini o'rab olgan moddiy olamning sir-asrorlarini tushunishga, tabiiy hodisalarning mohiyatini anglashga harakat qilar ekan, butun borliqni borlig'icha qabul qilgan.

Moddiy olamdagi voqelikni idrok etishda obrazlilik va poetik ramzlardan foydalanish esa badiiy ijodga xos belgi bo'lib, voqelikka ongli hissiy munosabat bildirishga asoslanadi.

Dunyodagi moddiy mavjudlikning paydo bo'lishi, muayyan tabiiy hodisalarning ro'y berish sabablari, tabiat va inson munosabati masalalari qadimgi odam ongida asotiriy tarzda talqin qilingan. Olam haqidagi ana shu eng qadimgi e'tiqodiy qarashlar asosida dastlabki mifologik tasavvurlar tizimi kelib chiqqan. Mif – qadimgi odamning voqelikka bo'lgan ongsiz hissiy munosabati ifodasidir.

Miflar, avvalo, qadimiyligi bilan diqqatni tortadi. Eng qadimgi davr folklorida ibtidoiy tasavvurlar asosida yaratilgan miflar xalq og'zaki poetik ijodining ilk mahsulidir. Aniqrog'i, xalq epik ijodining ilk namunalari bo'lgan miflar ta'sirida keyinchalik afsona, ertak, qo'shiq, topishmoq, doston singari boshqa janrlar shakllangan.

Miflar folklordagi dastlabki ijod namunalari bo'lgani uchun juda sodda shaklda, qisqa hajmda yaratilgan. Ularda ibtidoiy insonlarning borliq, olam jumboqlari, tabiat va koinot sirlarini bilishga intilishi, bu boradagi ilk tasavvurlari va xulosalari, xudolar, pahlavonlar, o'simliklar va hayvonlar olami, ayrim narsalarning paydo bo'lishi haqidagi qarashlari o'z ifodasini topgan.

Miflarda olam va uning yaralishi, boshqarilishi haqidagi ilk tushunchalar xayoliy uydirma orqali bayon etilgan. Real voqea-hodisalarning qanday yuz berishini hali tushunib etmagan, ongi juda past bo'lgan ibtidoiy inson ularni tangri-ma'budlar haqidagi qarashlari, tasavvur-tushunchalari asosida talqin qilgan. Shu tariqa miflar og'zaki ijod mahsuliga aylangan. Ular tarkibidagi epik motivlar og'izdan-og'izga ko'chib, yangi-yangi miflar yuzaga kelishiga zamin yaratgan. Bora-bora ular afsona, ertak, doston singari janrlar syujetidan ham o'rin olgan.

Mavzu doirasi, asosan, olamning, osmon jismlarining, odamning yaralishi, tabiat hodisalarining qanday yuz berishi, ularning tangrilar tomonidan boshqarilishi izohidan iborat bo'lgan miflarda turli ma'budlar obrazining keltirilishi, samo yoritgichlari hamda tabiatdagi stixiyali kuchlarning jonlantirilishi tufayli muayyan darajada badiiylilik borligidan nishona beradi. Shu ma'noda ular xalq og'zaki poetik ijodi janrlaridan biri hisoblanishiga asos bo'ladi. Miflarda talqin va tasvir fantastika, xayoliy uydirma, badiiy to'qimaga asoslanadi. Lekin ularda badiiy to'qima ongsiz kechgan.

Mumtoz miflar tarkibiga ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurash haqidagi asotiriy qarashlarni o'zida aks ettirgan dualistik miflar, kult miflari (suv, olov, osmon jismlari, o'simliklar, jonivorlar, hosildorlik kultlari bilan aloqador tasavvurlar asosida shakllangan), o'lib-qayta tiriluvchi qahramonlar (Siyovush bilan bog'liq) haqidagi miflar; samoviy (oy, quyosh, yulduzlarning paydo bo'lishi, tabiiy hodisalar haqidagi) miflar; taqvimiy miflar, ya'ni yilboshi Navro'z bilan bog'liq udumlar, vaqt hisobi omillari haqidagi asotiriy ishonchlar; antropogenik miflar yoki odamzotning yaratilishi (Qayumars, Gavomard, Jamshid) to'g'risidagi miflar kiradi.

Hamma davrlarda miflarni o'rganishga qiziqish katta bo'lgan. Mif falsafa, din tarixi bilan ham bog'liq bo'lib, bu uning ko'p qirraliligi barobarida ko'p vazifaliligini namoyon etadi. Miflar turli fanlar kesimida o'rganilib kelinmoqda. Ammo "mifologiya" nomi bilan miflarni o'rganuvchi maxsus fan sohasi paydo bo'lgan va taraqqiy topib kelayotir. Bu fan ibtidoiy insonning tabiatni bilishga intilishining natijasi sifatida vujudga kelgan.

M.Abdullayeva o'zining "Mumtoz tarixiy poetika" asarida ta'kidlaganidek: –"Bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan, bashariyat xotirasida chuqur joy egallagan mif va afsonalarning o'zni, ayniqsa, san'at va adabiyot uchun misli beqiyosdir [1].

Insoniyat tafakkuri taraqqiyotining ilk bosqichi sifatida muhim amaliy ahamiyat kasb etgan mifologiya ibtidoiy madaniyatning negizi, olamni idrok etishning qadimiy vositalaridan biri, badiiy tafakkurning ibtidosi hisoblanadi. Mifologiyaning asosini qadimgi odamning koinot, tabiat, inson, osmon jismlari, narsa va hodisalarning paydo bo'lishi haqidagi miflar tashkil etadi.

Mif mohiyatini oydinlashtirishda XVIII asrda yashagan italiyalik olim J.Viko(1668-1744)ning miflarni 'poetik nutq'ning arxaik shakli sifatida talqin qilishga asoslangan nazariyasi, shuningdek, uning 'ibtidoiy ideologiya sinkretizmi', 'mifning poetik tabiati', 'mif – magik poeziya ekanligi' haqidagi ilmiy qarashlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Uning yozishicha, insoniyat o'z taraqqiyotining eng quyi qatlamida fikrni imo-ishoralar, belgi-ifodalar va ramzlar vositasida bayon qilgan. Bu 'til' shakli o'z mohiyatiga ko'ra metaforik, ya'ni «poetik nutq» tabiatiga ega bo'lgan. Mifni talqin qilishning bu o'ziga xos nazariyasi keyinchalik mifshunos M.Myuller tomonidan ilgari surilgan 'miflarni lingvistik talqin qilish konstepstiyasi'ga asos bo'ldi [2].

Mifonimlarning nomi ko'pincha tilga olinmaydi, ularga nisbatan evfemizmlar qo'llaniladi.

Xalq she'riyatida mifologizastiya yoki tabiat hodisalarini poetik mifologemalar, ya'ni xayoliy-fantastik, mifologik obrazlar vositasida tasvirlash an'anasi ham mavjud. Bunga jannat, do'xax, Eram Bog'i va hokazo singari epik makonlarni, ruh, arvoq, pari kabi obrazlarni misol qilish mumkin [3].

Yozma adabiyot folklor an'analari orqali qadimgi mifologiya bilan chambarchas bog'langan bo'lib, mifning xalq og'zaki ijodi asarlaridagi epik syujet, motiv va poetik detallar ko'rinishidagi talqinlari badiiy idrok etilgan voqelikni tasvirlashda samarali qo'llanilib kelingan.

Badiiy adabiyotda qayd qilingan mifologik obraz va motivlar folklordan ijodiy bahramand bo'lishning o'ziga xos qirralaridan biri hisoblanadi. Shu bois biz badiiy matnda qo'llanilgan mifik syujet elementlari mifologizmlar deyiladi.

Xalqimizning mifologik tasavvurlari asosida yuzaga kelgan epik motivlar va obrazlar silsilasidan ijodiy foydalanish o'zbek mumtoz adabiyotida ham o'ziga xos badiiy an'ana bo'lib kelgan. Xususan, ulug' shoir Alisher Navoiy asarlarida genetik ildizlari o'zbek mifologiyasining qadimiy qatlamlariga borib taqaluvchi poetik timsollar va obrazlar silsilasining butun bir tizimi mavjud. Bu esa shoir asarlaridagi mifologizmlarning manbalari, tasnifi va badiiy vazifalarini qiyosiy-tarixiy jihatdan keng ko'lamda tadqiq etish lozimligini ko'rsatadi.

Mifologiya nafaqat qadimgi odamning dunyoqarashi va tabiatni tushunishi, balki badiiy tafakkurning birinchi bosqichlari sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Miflar orqali insoniyat o'zining tarixiy, diniy va falsafiy qarashlarini ifoda etgan. Ularning tarkibida ezgulik va yovuzlik, qadimiy madaniyatlar va diniy tushunchalar o'rtasidagi kurash ko'rsatilgan. Bundan tashqari, miflar tabiat hodisalari, samoviy jismlar, odamning yaratilishi va boshqa ko'plab masalalar haqida qarashlarni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, mifologiyaning san'at va adabiyotga ta'siri katta bo'lib, xalq og'zaki ijodi va mumtoz adabiyotda mifologik motivlar va tasvirlar keng qo'llanilgan.

Alisher Navoiy kabi shoirlar o'z asarlarida o'zbek mifologiyasining qadimiy qatlamlariga asoslangan obrazlarni yaratgan, bu esa o'zbek mumtoz adabiyotining boyligini va uning folklor bilan chambarchas bog'liqligini tasdiqlaydi. Shunday qilib, mifologiya nafaqat qadimgi insoniyatning dunyoqarashi, balki badiiy ijodning rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

REFERENCES

1. M.Abdullayeva. "Mumtoz tarixiy poetika"
2. Abdullaev A. O'zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi. – Toshkent: Fan, 1983.
3. Akramov G'. Mif va yozma adabiyot munosabatiga doir // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1996. – №2. – B.60-66.
4. Boltaboev H. Adabiyotshunoslik ensiklopediyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2015. – 664 b.
5. Jo'raev M. Miflarning yozma adabiyotga munosabati // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1980. – №6. – B.41-45.
6. Rahimjonov N. Mustaqillik davri o'zbek she'riyati. – Toshkent: Fan, 2007. – 260 b.
7. Narbaeva, T., Musurmanova, A., & Ismailova, Z. (2023). Priority areas of spiritual, moral and physical education of youth in the family. *Science and innovation*, 2(B1), 49-59.
8. Мусурманова, А. (2019). Концептуальные основы формирования духовной культуры молодежи в системе непрерывного образования. *Проблемы педагогики*, (1 (40)), 5-7.
9. Musurmanova, A. (2018). Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child *The Way of Science. International scientific journal* (ISSN 2311-2158), 1(47), 70-72.
10. Musurmonova O, Baubekova G. Uzbek folk pedagogy. Tashkent. 2000;320.